

ZADACI NAŠE HISTORIOGRAFIJE

Na današnjoj burzi naših kulturnih vrijednosti historija ni kao naučni ni kao nastavni predmet kao da ne kotira visoko. Sve su brige naših generacija posvećene mučnoj i vrtoglavoj sadašnjici i neizvjesnoj, apokaliptičkoj sutrašnjici, a sve je misli njihove zaokupila tehnika sa svojim mašinama spremnima da porobe čovjeka, svoga stvoritelja. U toj bujici koja nas nosi one ne nalaze ni vremena ni volje za romantično izmicanje u prošlost i za, ne uvijek blagodarno, istraživanje onoga kako je nekoć bilo. A druge nauke kao da gledaju nekako s visoka na svoju družicu historiju, koja niti računa, niti važe, niti mjeri, a svoje rezultate ne može da verificira i kontrolira, već se kreće u mediju ljudskih kolektivnih i individualnih strasti, htijenja i prohtjeva, po kliskim i probabilnim stazama čovječjeg djelovanja, na kojima niti je riječ kćerka misli, niti je djelo dijete riječi.

Ali je, s druge strane, istina i to da je nakon II svjetskog rata djelatnost u oblasti historijskih nauka vrlo živa i da se naročita pažnja poklanja problemima koji ulaze u područje teorije, odnosno filozofije historije. To su pitanja: o zakonomjernosti historijskog razvoja, o osnovnoj sili ili silama koje pokreću historijskim zbivanjima; o faktorima koji na to kretanje utječu, o diobi kontinuiranog i sukcesivnog historijskog razvoja na pojedina vremenska razdoblja, o ulozi mase i pojedinaца na tok historijskih zbivanja, o potrebi historičkih istraživanja, o koristi koju možemo da erpemo iz poznavanja prošlosti, i sl., a na kraju i sva pitanja koja su u vezi s historijom kao nastavnim predmetom.

Tu aktivnost u oblasti historijskih nauka opažamo jednako u zemljama u kojima se u naučnom radu polazi sa postavaka marksističko-lenjinskog pogleda na svijet, a rad na historiji se vrši po metodama historijskog materijalizma, kao i u zemljama u kojima se nastavlja rad na historiji po ideološkim, teorijskim i metodološkim postavkama kako ih je naročito tokom XIX i XX st. utvrdila buržoaska historiografija.

U socijalističkim zemljama ulažu historici velike napore da revidiraju rezultate svojih buržoaskih prethodnika i da, suglasno sa spoznajama Marksa, Engelsa i Lenjina, utvrde i dijalektički uzajamno povežu historijske činjenice dovodeći ih u logički i zakonomjerni razvojni niz. Iste teoretske pretpostavke uz primjenu iste metode daju dobre rezultate.

Nasuprot te jedinstvenosti u radu na historiji u socijalističkim zemljama opažamo veliku pometnju i podijeljenost u tom pravcu kod buržoaskih historioografa u kapitalističkim zemljama, onakvu istu koja je i ranije postojala.

U radu na teorijskim i filozofskim problemima historije na prvom mjestu stoje buržoaski historici njemačkog kulturnog kruga. Njemačka je već ranije bila zemlja koja je historiju mnogo njegovala i gdje je historijska misao najočiglednije došla do izražaja, već od Leibniza pa preko Herdera, a naročito u početku XIX st., kad su Nijemci nakon obračuna s Napoleonom osjetili potrebu da se odmore u krilu svoje prošlosti. Ako su Nijemci za sebe rado govorili da su narod mislilaca-filozofa (ein Volk der Denker), onda bi se moglo s isto toliko opravdanja reći da su oni bili i narod historika koji su svoj historijski zanat tjerali pedantno, katedarski. »Temeljiti« Nijemci prenapeli su historičke žice toliko da se ni u jednog naroda romantika s romantičkim raspoloženjima nije odrazila toliko negativno, morbídno i s toliko štetnih posljedica koliko u njih, odvođeći ih od njihovih stvarnih zadataka u jurnjavu za fantomima prošlosti. U svojoj politici oni se nisu rukovodili iskustvima svoje zlosretne prošlosti, već su i dalje hlepili za svjetkim gospodstvom, kao što su ga nekoć htjeli ostvariti u okviru Svetog rimskog carstva njemačkog naroda u uvjetima srednjega vijeka. Više negoli svoju historiju oni su slušali glas svojih filozofa, naročito Hegela, koji je sa svoje berlinske katedre obogotvorio državu, to jest prusku državu, u kojoj je u punovlašću sintezovana i sila i čudorednost i razum-trobožanstvo κράτος, εὐδος, λόγος. Ta apoteoza sile i surove vlasti, koja je sama po sebi i etička i razumna, dovela je i do Bismarckove Blut und Eisen-politike i do osnivanja Njemačkog Carstva, koje je od samog početka bilo ne samo ostvarenje opravdanog njemačkog ujedinjenja već je po svom afinitetu sa Svetim rimskim carstvom njemačkog naroda u sebi nosilo hegemonističku prijetnju ne samo za evropske već i za druge vanevropske narode.

U tom se je pravcu filozofski i ideološki založio još i Friedrich Nietzsche sa svojom voljom za moću (Wille zur Macht) i sa svojim natčovjekom (Übermensch), koje su Nijemci, unatoč poricanju i ograničavanju samog Nietzschea, protumačili kao *njemačku* volju za moći i kao *njemačkog* natčovjeka.

Ali ipak treba priznati da je Bismarck kao »željezni kancelar« ipak osluškivao historiju svog naroda i da je u odlučnim časovima znao do koje granice može ta sila i moć da segne. Takvih historijskih kočnica nije imao Vilim II Hohenzollern, a još manje njegov paranoidni nasljednik Adolf Hitler. Pod njihovim rukovodstvom, a pod egidom etič-

ke i razumne države uortačili su se pruski militarizam, njemački i sve-njemački nacionalizam i internacionalni kapitalizam, te je Vilim II sunovratio narode svijeta u prvi, a Hitler u drugi svjetski rat. Katastrofalni porazi Njemačke u oba ova rata pokrenuli su njemačke historike u dva pravca: jedni, većina njih, nastojali su da Njemačku i njemački narod opravdaju i historičkim argumentima operu od krivice za rat, i prvi i drugi: drugi su, opet, počeli teoretizirati i filozofirati o historiji, u vezi s izgubljenim ratovima, tražeći u historiji Njemačke uzroke tim porazima.

Već se je potkraj prvog svjetskog rata, godine 1917, kad se je već poraz Njemačke oertavao kao sigurna i neizbježna činjenica, javio Oswald Spengler sa svojim mnogorazvikanim djelom *Untergang des Abendlandes*. U koncepciji tog djela odražavaju se pesimistička raspoloženja u njemačkoj vladajućoj klasi koja osjeća da se njezina katastrofa bliži. Zbog toga treba stvoriti takvu teoriju o historiji i o razvoju historijskih zbivanja koja prikazuje Njemačku kao žrtvu neumitnih i vrhunarnavnih nekih sila. S druge strane, Spengler hoće da Njemačkoj pridruži *socios dolorum*, pa ako već ona mora da propadne, neka to bude, po sili udesa, zajedno sa cijelim Zapadnim svijetom. Po Spengleru u historiji nema nikakve zakonomjernosti i u njoj vlada jedino neizbježna i slijepa sudbina, *fatum*, *Schicksal*. Po njemu se historija razvija u okviru zasebnih organizama »kultura«, koje ciklički slijede jedna za drugom, a ima ih do sada osam na broju: egipatska, babilonska, indijska, kineska, antička, arapska, zapadnoevropska i meksikanska. Te kulture prolaze, poput bioloških organizama, kroz faze: postanak, procvat, puna zrelost i propast. Svaka od tih kultura traje oko 1000 godina, a razvijaju se one nezavisno jedna od druge; ali »istovremene« faze, iako su postojale u dafekim kalendarskim odstojanjima, mogu se korisno uzajamno uspoređivati. Tako je, primjerice, kasnorimska epoha u antičkoj kulturi »istovremena« s današnjem epohom u zapadnoevropskoj kulturi. Na toj osnovi on i proriče skoru propast Zapadnog svijeta. Pored svega svog pesimizma Spengler, opsjednut nračnim, romantičkim njemačkim historizmom, slavi pruski militarizam i zalaže se za princip sile i moći u čovječjem društvu, te je po tome i postao jedan od ideoloških pionira nacionalsocijalizma, iako mu on, doživjevši prve njegove početke (umro je Spengler 1936), nije proričao većih uspjeha.

Dok je Spengler još prije svršetka prvog svjetskog rata, ali predviđajući njegov katastrofalni ishod, prebacio nesreću Njemačke na »sudbinu« bez ikakve njemačke krivice, našlo se je iza svršenog rata treznijih njemačkih filozofa i historika koji su analizom historije dokazivali da Njemačka nosi odgovornost za rat. To su oni činili u nastojanju, da Njemačku odvrate od politike »moći« koju je ona provodila, a koja ju je do propasti i dovela. Među ovima se npr. ističe Friedrich Wilhelm Focster, koji je već god. 1916, u toku najžešćeg rata, objavio članak *Bismarcks Werk im Lichte der grossdeutschen Kritik*, u kojemu oštro kritizira Bismarckovu politiku nasilja i vlasti, obara se na sve-njemačku preuzetnost, prevetliko samopouzdanje i umišljenost. Iza rata

nastavio je svojom kritikom njemačke politike sile i moći u *Mein Kampf gegen das militaristische und nationalistische Deutschland*, zbog čega je izgubio svoju katedru filozofije u Münchenu, a pod Hitlerom morao je god. 1933. i u izgnanstvo, gdje je doživio god. 1945 i drugi slom Njemačke. I sada, nakon rata, kao starac, opet osuđuje njemačku politiku sile i vlasti i označuje Nijemce u »tadašnjem njihovom raspoloženju«, a u razmjerima svjetske politike kao narod, općenito opasan (in diesem ihrem Zustande ein weltpolitisch gemeingefährliches Volk), koga bi trebalo »u njegovom vlastitom interesu staviti za dugo vrijeme pod skrbništvo«. A do kakve je teoretskohistorijske spoznaje, nakon tačne analize njemačke prošlosti, došao taj odvažni historik i filozof sa svojih idealističkih, buržoaskoliberalnih postavaka i gdje on nalazi ustuka za ta zla u njemačkom narodu? Najdalji domet njegove spoznaje jest da se treba vratiti na postavke pozitivnog katoličkog kršćanstva i na etiku sredovjekovnog kršćanskog prirodnog prava. Iz tog začaranog reakcionarnog kruga on nije imao snage da izade.

Drugi koga u toj vezi treba spomenuti jest istaknuti njemački historik i filozof historije Friedrich Meinecke (1862–1954). Prije prvog svjetskog rata i Meinecke je išao utrtim stazama u njemačkoj historiografiji i politici. I on je tada gledao očima Hegela i Rankea na historijski razvoj, a napose na državu, kojima je ona »stvarnost čudoredne ideje«, (*der Staat ist Wirklichkeit der sittlichen Idee—Hegel*), odnosno da je država »misao božja« (*der Gedanke Gottes—Ranke*), te je u državi sintetizovana sila (*kratos*), etika (*ethos*) i razum (*logos*), tako da ona kao nosilac historijskog zbivanja ne može počinuti ništa neetičko i nerazumno niti onda kad vrši svojom vlašću nasilja, koja se uvijek mogu etički opravdati i razumno obrazložiti. Tada još Meinecke slijepim očima gleda na stvarnost, pa njemački agresivni rat izazvan u augustu 1914. on eufemistički zove »njemačkim ustankom« (*Die deutsche Erhebung von 1914*). Ali pod dojmom njemačke katastrofe god. 1918. postao je Meinecke obraćenik, koji sad mijenja svoje stajalište. Svoj confiteor iznio je god. 1924. u djelu *Die Idee der Staatsräson in der neueren Geschichte*, u kojemu *Staatsräson* znači »težnju države za životom i za moću«. Videći kamo je Njemačku dovela politika sile i moći, Meinecke je u svom djelu istupio jednako protiv svih onih koji su se u teoriji zalagali za princip sile i moći u političkom životu i protiv onih koji su taj princip u praksi i u historijskoj stvarnosti primjenjivali, po čemu je on postao pokretačem historijskog zbivanja. Tako je to djelo Meineckeovo u isti mah i antimakijavelističko i antihegelovsko; u njemu se kritizira pruski historiograf, nasljednik Rankea na tom položaju, Heinrich Treitschke, kome je suština države »moć po prvi, moć po drugi i moć po treći put«. Oslanjajući se na teorije takvih paladina vodili su pruskonjemačku politiku Bismarck, Vilim II i Hitler gotovo cijelo jedno stoljeće ugrožavajući njome mir i slobodu Evrope, a i cijeloga svijeta. A to je bila ona politika koja je gurnula čovječanstvo u dva svjetska rata sa svima stravičnim posljedicama. Ali, iako je Meinecke osudio princip sile i moći, on nije imao hrabrosti da

na tom putu ide do krajnjih logičkih posljedica. On, doduše, ne gleda u moći, poput Rankea, neko »duhovno biće«, ali on podjednako ne prihvaća ni suprotno gledanje švicarskog historika njemačke narodnosti Jakoba Burckhardta, koji uči da je moć sama po sebi zlo. On se miri s formulom srednjeg puta, tvrdeći da je moć sama po sebi etički adiaforon, da ona po sebi nije ni dobra ni zla, ali govori o »demoniji moći«, te mu je moć demon koji navodi na zlo – die Macht ist eine Versucherin zum Bösen. Sve su to bili razlozi da je sada Meinecke sa svojih ranijih pozicija historijskog optimizma prešao na pozicije historijskog pesimizma.

Malo godina pošto je izašlo Meineckeovo djelo Die Staatsräson počelo je Hitlerovo ludačko divljanje u znaku apsolutne sile i moći, koje je dovelo do drugog svjetskog rata i nakon strahovitih krvavih žrtava s jedne i druge strane i do poraza Njemačke. Nakon te ponovne katastrofe Meinecke se, kao starac, opet javlja u želji da Njemačku oslobodi demonije sile i moći i da pozove Nijemce da provedu kritičku reviziju svoje vlastite historije i da onda krenu putem kojim ih ona upućuje.

Na kraju se pitamo a što je Meinecke stvarno i korisno pridonio političkoj praksi svoje zemlje, i koja je njegova nova spoznaja u oblasti teorije, odnosno filozofije historije? Ovdje su rezultati doista bijedni. U Die Idee der Staatsräson on je propagirao ostvarenje buržoaske liberalne republike kako je ona formirana u Weimaru po ustavu od god. 1919. S mnogo skepse, i kao nužno zlo, prihvaća on Društvo naroda, u kojemu on još uvijek pretpostavlja britansku hegemoniju – Pax Anglosaxonica – biću francuske kontinentalne hegemonije. A u oblasti teorije ili filozofije historije najviša spoznaja do koje se je Meinecke vinuo bila je »da smisao historije u svojoj cjelini ostaje metafizička svjetska tajna (Der Sinn der Geschichte im ganzen bleibt ein metaphysisches Weltgeheimnis)«.

Tako je bilo među buržoaskim historicima njemačkog kulturnog kruga.

Iz anglosaksonskog kulturnog kruga možemo, prije svega, spomenuti Charlesa Omana, između dva svjetska rata najuglednijeg britanskog historika. On je na kraju svoje naučne karijere, a uoči drugog svjetskog rata, u septembru god. 1939, objavio kratku brošuru On the writing of history – O pisanju historije, u kojoj on ispovijeda svoje krajuje pesimističko gledanje na historiju i na tok historijskog zbiljanja. Njemu razvoj u historiji nije zakonomjeran i logičan niz zbiljanja, već je to kaotička zbrka događaja, prekidana povremenim kataklizmama koje brišu i uništavaju sve što postoji, da bi se onda iznova počelo bez ikakve veze s ranijim zbiljanjima i bez ikakvog progressa. To je bio upravo testamenat starog historika što ga on ostavlja u amanet mladim historicima. Pišući tako duboko pesimističku filozofiju historije, Oman kao da je podsvjesno osjećao da se ruši njegov svijet, da se približava fin de siècle one klase kojoj je on pripadao. Ta ispovijest Omanova ima doista simbolično značenje.

U tom istom anglosaksonskom kulturnom krugu ističe se u rješavanju filozofsko-teoretskih problema u historiji mnogospominjani i mnogoisporavani Arnold Toynbee (rođen 1889). U svom opsežnom djelu od 1934. god. (10 tomova) *A study of history*, koje su Nijemci skraćeno izdali pod naslovom *Der Gang der Weltgeschichte*, izložio je on svoja gledanja na historijska zbivanja sa filozofsko-teorijskog stajališta. Po njemu se historija svijeta razvija u zasebnim kulturama, civilizacijama (civilizations, societies), kojih je bilo 21. Te civilizacije u svom postanku, razvoju i prestanku pokazuju tipične forme koje se u svakoj od njih na sličan način ponavljaju. To su kako vidimo uglavnom Spenglerove »kulture« i njegovi ciklusi s tom ipak razlikom što Toynbee uzima da među tim kulturama može biti povezanosti i srođavanja (filiations and apparentations), a to je Spengler poricao.

U nizu predavanja, koja su skupno objavljena u knjizi *The World and the West*, obrađivao je Toynbee god. 1952. temu o odnosu Zapadnog svijeta prema ostalim kulturama van njega. Ista je tema sadržana i u VIII tomu njegova *A Study of History*. Ovdje Toynbee nastoji da izađe iz svoje »zapadne kože« i da bude objektivni i pravedni sudija u sporu između ta dva svijeta. To bi imala biti neka bilansa o odnosima Zapadnog svijeta prema ostalim dijelovima i zemljama svijeta s univerzalnoga historijskog stajališta. Toynbee nastupa kao oštar kritičar Zapada i on neće da se identificira s njegovim postupcima. Analizirajući odnose pojedinih oblasti prema Zapadu, Toynbee se najprije zaustavlja kod Rusije. Ti su odnosi od samog početka historičkog opstanka Rusije bili neprijateljski, i Zapad je taj koji je Rusiju izazivao i silio na obranu. Na kraju je god. 1917. Rusija prihvatila »zapadnu herezu«, marksizam, koji je nastao kao kritika Zapada iz krila samog Zapada, koji nije umio da na polju ekonomskom i socijalnom živi po načelima kršćanstva. Ali je marksizmom Rusija dobila u ruke moćno ideološko oružje kojim se sada uspješno služi u ofenzivi prema Zapadu, vraćajući mu ranije nepravde, zlo za zlo. A u toj je borbi Zapad to »ekskršćansko društvo«, bez ideja i bez vodstva, a jedina mu je prednost neznatna tehnička (to je pisano još 1952) premoć. Pod vidnim kutom marksizma promatra Toynbee i odnose drugih zemalja i dijelova svijeta prema Zapadu i svuda vidi opasnost od te njegove »hereze«, jer bi ona mogla lako da uhvati korijena i na samom Zapadu. Zbog takvih svojih gledanja Toynbee je bio oštro napadan od ideologa Zapada, koji su njegova proricanja samo teško primali.

Pa ipak ne bismo mogli Toynbeea unatoč tom neslaganju sa Zapadom ocijeniti kao naprednog historika, odnosno teoretičke historije bilo u kom pravcu. I po svojem gledanju na opće teoretske probleme historije, s nejinim »civilizacijama« i »ciklusima«, jednako i po svojem stavu u tom antagonističkom odnosu Zapadni svijet – ostali svijet on je suštinski reakcionaran. A njegova reakcionarnost dolazi najjasnije do izražaja u njegovu stavu prema religiji, kojoj u historijskom zbivanju daje vrlo važno mjesto i na sam marksizam gleda, kako smo spomenuli, kao na neku »zapadnu herezu«. A po mišljenju Toynbeea mo-

gao bi današnji razjedinjeni i u razne tabore raskidani svijet naći svoje jedinstvo i izgladiti svoje protivštine jedino u jednoj »univerzalnoj religiji«, koja bi, kako se može zaključiti iz njegovih izlaganja, počivala na kršćanskim osnovima i načelima. To je, eto, sve što nam buržoaski historici i teoretičari imaju da kažu o osnovnim razvojnim procesima i o problemima i metodama historije. A to sve više od jednog stoljeća pošto su Marks i Engels udarili temelje historijskom materijalizmu, koji stvarno omogućuje obrađivanje historije na naučnim postavkama.

U takvim prilikama i pri tako pokolebanoj hijerarhiji vrijednosti bilo bi, držimo, dobro i korisno da pokušamo u novim našim, socijalističkim uvjetima postaviti stvari na pravo mjesto i raspraviti neka osnovna teoretska pitanja koja se odnose na historiju i na historiografiju uopće, a na jugoslavensku napose.

Ne vjerujem da ima ikoga tko bi u punoj svijesti i pod punom odgovornošću poricao svaku vrijednost prošlosti, a time i svaku vrijednost historiji, kao nauči o toj prošlosti. A bio bi takav negativan stav prema prošlosti i suviše apsurdan kad znamo koliko je sadašnjost vezana s prošlošću, da svako »sada« dok ga još izgovaramo već pripada prošlosti i ulazi, tako rekavši, u historiju; sve što danas čitamo u novinama, već pripada historiji; kad znamo da prošlost, sadašnjost i budućnost čine i stvarno i logički jednu neraskidnu i povezanu dijalektičku cjelinu, te negiranje jedne od njih dovodi nužno do negacije i dviju ostalih; kad znamo da ta prošlost nosi u sebi stvaralačke snage, te se u njezinom krilu zameće i razvija sadašnjost, iz koje će se zatim razviti budućnost. Zamislimo samo kakav bi neprodoran mrak pao na naše oči, kakva bi tama obavila naš razum kad bismo odjedared zaboravili sve što je bilo jučer, što prekjudeč i tako u vijekove unatrag. Upravo nas naša anamneza održava i omogućuje nam orijentaciju u svijetu i životu.

A u samoj historiji imademo dovoljno primjera koji svjedoče koliku životvornu snagu imade historija za održanje i otpornost pojedinih socijalnih zajednica i naroda. Jevreji su neobičnom snagom i u dugoj tradiciji iz mita i legenda ispleli svoju »historiju«, i ona se je napismeno i sačuvala u biblijama. Tu su svoju »historiju« oni projicirali u daleku prošlost, u dugačkom rasponu od »stvorenja čovjeka« pa do početka nove ere, odnosno do svoje političke propasti. I upravo tom svojom historijom oni su se, da tako kažemo, duboko ukorijenili u stvarnost i u svoj socijalni ambijenat, po njoj su oni stekli svoj oštro naglašeni individualitet »izabranog naroda«, iz nje su oni, i nakon političkog rasapa, crpili snage otpora, u njoj nalazili panaseju za sve svoje nevolje i nećade, vjeru u budućnost i neobičnu kohezionu snagu zajedničke pripadnosti, iako su bili razasuti na sve strane svijeta. A ta velika kohezioni snaga ima svoj izvor ne u religioznoj, već u historijskoj komponenti te tradicije, jer je ta jevrejska religija zapravo nusprodukat nacionalne jevrejske historije, kao što je i Jahve-Jehova samo sintetička projekcija i personifikacija samog jevrejskog naroda. A činjenica je i to da su tu jevrejsku historijsku tradiciju, u ovom ili onom obliku, prihvatili i svi

narodi koji su prihvatili kršćanstvo i na nju onda nadovezali, u svojim kronikama i analima, svoju vlastitu historiju.

Nije opravdano reći da su Grci »nehistorički narod«, da su oni živjeli samo u »sadašnjosti« bez historijske perspektive. Istina je, nasuprot, to da su i Grci iz svojih mita i legenda pomoću žive tradicije nošene od homerida i rapsoda izgradili svoju historiju i projicirali je u daleku prošlost, pod zidine Troje. I u toj grčkoj »bibliji«, koja nosi Homerovo ime, jako je naglašena ovozemna historijska komponenta, iako se ona isprepleće s mitom bogova, koji su po shvaćanju Grka pokretna snaga historijskog zbivanja. Ta mitsko-legendarna historija bila je zajednička svim Greima, pored sve njihove rasejkanosti na polise, i ona ih je i nadahnula idejom nacionalnog jedinstva, koja ih je napunjala golemom snagom u časovima velike spoljne opasnosti. Na tu grčku historijsku tradiciju nadovezali su zatim u znatnoj mjeri Rimljani svoju vlastitu historiju preuzimajući od Grka i njihov cjelokupni Olimp.

Moglo bi se punim pravom reći da vlastita historija prati narode kao njihova sjenka, po njoj su oni svjesni sebe i svog opstanka, ona je korijen koji im daje stabilnost. Historija je bogata riznica u kojoj je nagomilana praksa čovjeka i čovječjeg društva kroz mnoge vijekove, u kojoj su skupljene velike mogućnosti čovjeka i čovječanstva, ona je ogledalo i jedino sredstvo po kojem jedan narod i jedna društvena zajednica može sam sebe da spozna. Ako sve što postoji, svaka stvar, svaka biljka, svaka životinja, svaka misao, svaka riječ, svaki čin ima svoju historiju, onda je mora imati u najvećem stepenu čovjek i čovječje društvo. A jedino nam historija omogućuje spoznaju objektivnih zakona društvenog razvoja. Dobro znamo koliko je težak bolesnik onaj nesretni pojedinac koji je izgubio pamćenje, te je zaboravio svu svoju prošlost. S obzirom na sve to, sadašnje generacije naših naroda ne smiju dopustiti niti bi mogle ponijeti odgovornost da se kod nas historija kao naučni i nastavni predmet zanemari i da se lijepa tradicija jugoslavenske buržoaske historiografije prekine. U toj se tradiciji redaju narodni pjevači, naši rapsodi i barda, naši ljetopisci i kroničari, zatim historici od najčednijih početaka, pa uz sve veće uspone: Toma arhidakon, Mavro Orbini, kritički, buržoaski orijentirani Ivan Lučić-Trogiranin, Pavao Vitezović, J. V. Valvasor, Ivan Kukuljević, Franjo Rački, Tadija Smičiklas, Vjekoslav Klaić, Franc Kos, Čeh Konstantin Jireček, Jovan Radonić, Stanoje Stanojević, Slobodan Jovanović, Ferdo Šišić.

To se naročito ne bi smjelo desiti u socijalističkoj Jugoslaviji, u kojoj je prevladao marksističko-lenjinski pogled na svijetu, u kojoj je prihvaćen dijalektički historički materijalizam kao polazna tačka i metoda naučnog rada. A baš u tom pogledu na svijet i u tom učenju historija zauzima centralno mjesto, naša se spoznaja svodi na historiju, te ne pitamo što *jesu* stvari, pojave i ideje, nego *kako su one nastale*, da bismo mogli tim putem shvatiti njihovo biće.

Pa iako mi historiji dajemo na tablici naših kulturnih vrijednosti tako visoko mjesto, ipak moramo priznati da su opravdani prigovori da se u oblasti historije često sastajemo s tendencijama hipertrofije

jednako u naučnom radu kao i u nastavnim planovima. Da radnici na historiji prošlosti daju rang historijskih činjenica mnogim činjenicama koje to u stvari nisu; da obrađuju prošla zbivanja koja se ne bi mogla označiti kao historijska zbivanja; da troše mnogo misaone energije i oštroumnosti na sporna pitanja, a potpuno je indiferentno da li se ono riješi ovako ili onako. A dok se ovako obrađuju nevažni detalji sasvim specifičnog i individualnog karaktera, ostavljaju se po strani široke asocijacije, koje jednim razvrnutim pogledom obuhvataju ono što je bitno u nekom razvojnem nizu. Pri tome, dakako, nemamo pred očima one detalje koji su samo prividno nevažni, ali su toliko tipični i karakteristični da će dobar promatrač iz njih moći da izvede korisne, a možda i dalekosežne zaključke. Ali i pored toga što smo potpuno svjesni da je katkada teško odlučiti koja je činjenica prošlosti historička a koja nije, koje je prošlo zbivanje historičko, a koje nije, ipak se moramo složiti s konstatacijom da se hipertrofija i situičarenje javlja tako reći kao neka kronična bolest u historiografijama svih naroda.

Još je teži drugi prigovor, koji se također opravdano stavlja. Otkad je Friedrich Nietzsche napisao kao drugu od četiri *Unzeitgemässe Betrachtungen* svoj historijsko-teoretski, filozofski esej *Vom Nutzen und Nachteil der Historie für das Leben*, uobičajilo se je da se ta pojava zove specifičnim imenom »historizam«. Teze Nietzscheove jesu: mi ćemo služiti historiji samo dotle dok historija služi životu; historija treba da stoji ne u službi čiste spoznaje, nego u službi života; historija koja bi kao čista nauka postala suverena, bila bi neke vrste završetak i obračun za čovječanstvo; za život je jednako potrebna historijska, kao i nehistorijska orijentacija; jedno je od najviših pitanja i najviših briga: do koje mjere život treba historiju što se tiče zdravlja pojedinog čovjeka i jednog naroda, jedne kulture; hipertrofija historije mrvi život i dovodi do njegove degeneracije, a ova ima za posljedicu i degeneraciju same historije; hipertrofija historije škodi životu, jer se po njoj sve staro i prošlo podjednako poštuje i cijeni, te prihvaća kao vrijedno poštovanja; na kraju osjetljivost naroda otvrdne do te mjere da historija potkapa svaki dalji život, pa ta historijska orijentacija ne samo da konzervira, već upravo mumificira život – i tada historija postaje štetna, ona koči i ubija život.

Nietzsche je u svom rasuđivanju imao pred očima razdoblje romantike, napose njemačke romantike, kad *laudatores temporis acti* prikazujući prošlost slikaju sve u najljepšim bojama, idealiziraju i veličaju ono što je minulo, na štetu onoga što jest; hvale stare običaje, stare uredbe, stare navike, idilični patrijarhalni način života, a to sve s osnovne ocjene da je prošlo bolje od sadašnjega, staro od novoga. Općenito uzevši, to je reakcionarno gledanje, koje nijeće progres u ljudskom društvu i a priori osuđuje kao zlo sve novo. A upravo takva romantička raspoloženja duboko su se ukorijenila u Njemačkoj početkom XIX st. i uskoro prožela čitavo njemačko društvo. Istina je da je romantika zahvatila i druge dijelove zapadnog svijeta, ali ipak ne u tolikoj mjeri da bi posve ugušila racionalističku orijentaciju. Njemačko se društvo

tada zanosilo srednjim vijekom, njegovim životom, njegovim uredba-
ma, njegovom politikom i njegovim feudalnim uređenjem i u njemu je
tražilo sebi uzore vrijedne da budu nasljedovani. Suprot racionalistič-
koj školi prirodnog prava javlja se Savigny-Puchtina škola historička,
koja in ultima linea osporava zakonodavcu pravo da stvaralački donosi
norme koje treba da regulišu sadašnji društveni život u pravcu budućeg
progresu, već mu jedino dopušta da formuliše i dovodi u sistem one
»starinom posvećene« norme koje su historički nastale, a koje pred-
stavljaju kočnicu, a ne podstrek za dalji društveni razvoj. Nijemci su
se tada zanosili himerom srednjovjekovnog Svetoga rimskoga carstva
njemačke narodnosti, — himerom koja je njihovu narodnom biću nani-
jela najveće štete i stalno ga podgrizala.

Dakako da su takva raspoloženja ideološki kočila svaki progresivni
razvoj i bila presudna komponenta u njemačkoj politici, koja je težila
za evropskom hegemonijom i za svjetskim gospodstvom, koje je imalo
da bude Renovatio Imperii Romani odnosno Renovatio Imperii Romani
Nationis Germanicae u novim uvjetima. A u krajnjim svojim posljedi-
cama dovela je ta politika do njemačko-francuskog rata 1870/71, a
zatim dalje do I i do II svjetskog rata. Nije slučaj što je Nietzsche taj
svoj esej o Koristi i štetnosti historije napisao god. 1873/4, dakle nepo-
sredno iza njemačko-francuskog rata.

Ali je Nietzsche, odvrćući svoj narod od pogubnog »historizma«,
počeo propovijedati da je »volja za moć« osnovni princip svega ži-
vota, a zadatak i cilj historije, da je stvaranje velikih pojedinaca, nad-
čovjeka, Übermenscha. Tim je svoj narod uputio na politiku sile i moći
i stvorio kod njih uvjerenje da su upravo oni, Nijemci, rođeni Über-
menschi. Vjerujemo da Nietzsche Nijemec nije svjesno gurnuo na taj
put, ali je činjenica da su oni u tom smislu interpretirali te trule plo-
dove njegove filozofije.

Između ta dva ekstrema, negacije historije kao naučne i nastavne
vrijednosti s jedne, i hipertrofije historije, koja dobiva svoj puni oblik
u historizmu, s druge strane, treba njoj dati ono dolično mjesto u kul-
turnom i socijalnom životu današnjice koje ju ide među drugim nauč-
nim i nastavnim predmetima, a kod nas u Jugoslaviji napose.

Zadaci koji se danas nameću historičima, teški su, obimni i odgo-
vorni.

Prvi preduvjet za njihovo uspješno rješavanje jest da obrađivanju
historije pristupimo sa čvrste tačke marksističko-lenjinskog pogleda na
svijet, a odmah drugi za njim da se u radu pridržavamo metodičkih
postavaka historijskog materijalizma, koji omogućuje da tok historij-
skih zbivanja spoznamo kao objektivni, zakonomjerni razvoj, pokretan
dijalektičkim, antagonističkim snagama u pravcu stalnog progresu. Samo
tako možemo izaći iz nenaučnog spleta u kojemu su se kretali buržoa-
ski historioografi i razbiti idealističnu maglu kojom su oni zastrli proš-
lost i tako sebi onemogućili da pravilno sagledaju nizanje historijskih
zbivanja.

Prvi zadatak današnjih generacija historika jest preuzimanje baštine koju nam je ostavila buržoaska historiografija. Ta je baština vrlo bogata, jer je buržoaska historiografija u golemim razmjerima umnožila ono nasljeđe što ga je ona sama primila od feudalne historiografije. Ovdje treba prije svega istaknuti tehničke tekovine koje je ona usvojila i iskoristila u svome metodološkom radu, osobito na izvorima, kao što su fotografija, analiza papira, vodeni znakovi i sl., a koji će se, idući ukorak s tehničkim napretkom, još i dalje usavršavati. Zatim nam je ostavila veliku riznicu historijskih izvora, što ih je dobrim dijelom ona pronašla, skupila, obradila i kritički izdala. Dalje nam je buržoaska historiografija ostavila doista nepreglednu historijsku literaturu, koja sadržava djela i radove počevši od filozofije i teorije historije pa sve do najsitnijih, pa i beznačajnih činjenica i zbivanja.

Buržoaska historiografija skupila je također i kritički utvrdila svu silu historijskih činjenica koje ulaze u inventar historijske nauke.

Ipak današnje generacije ne smiju preuzimati tu baštinu niti u cijelosti niti u pojedinostima a da pri tome kritički ne ocijene što treba da preuzmu a što treba, sa stajališta historijskog materijalizma, da odbace. Takvoj kritičkoj kontroli one će morati podvrgnuti i historijske činjenice i literaturu, a jednako i izvore izdane u analitičkoj i kritičkoj obradi buržoaskih historika i filologa.

Dalji zamašni posao koji čeka naše historiografe jest da uzajamno povežu kritički utvrđene historijske činjenice, ali da ih uzajamno povežu na drugi način nego što su to činili buržoaski historioografi. Najviša spoznaja do koje je uspjela prodrijeti buržoaska historiografija bilo je »genetičko shvaćanje«, koje je bilo popraćeno »genetičkom metodom«. Suprot statičkim gledanjima ovo je shvaćanje, doduše, bilo dinamičko, a to znači učenje da u historiji nemamo posla s nizom činjenica, zbivanja i događaja koji vremenski slijede jedni iza drugih, po vremenskoj sekvenciji, bez veze i odvojeno jedni od drugih, već da su te činjenice, zbivanja i događaji uzajamno povezani kategorijom kauzalnosti, uzročnom vezom, kauzalnim neksusom, principom da sve što postoji ima svoj uzrok, koji od svoje strane rađa posljedicom ili posljedicama, koje će opet od svoje strane postati uzrokom novih posljedica i tako pravolinijski, mirno i jednolično dalje u beskonačnost. Dakako da taj zakon kauzalnog neksusa nije mogao i da ne može objasniti sav vrlo komplikovan razvoj čovječjeg društva, pun borba i suprotnosti. On može da objasni neko izmišljeno mirno, kvantitativno rastenje, košto se je, primjerice, učilo da je država nastala i razvijala se mirnim, kvantitativnim jačanjem i širenjem iz plemenskih zajednica, tako da je plemenski starješina u punom idiličnom raspoloženju postao vladarem u državi. Po primjeni te sheme kauzalnog neksusa dobila je historija pod rukama buržoaskih historiografa sasna iskrivljeni oblik, koji je lažno prikriivao sva ugnjetavanja i borbe protiv njih.

Umjesto kauzalnog neksusa marksistički historik treba da primjeni u povezivanju činjenica, zbivanja i događaja zakon dijalektike, koji u

svojoj dinamičkoj koncepciji vjerno odražava dinamički i borbeni razvoj kakav se je u ljudskom društvu stvarno i vršio.

Ali najteži problem koji se postavlja pred današnje generacije historika jest golemo proširenje oblasti na koje oni moraju, pod imperativom stvarnih prilika, protegnuti svoje djelovanje.

Sve do I svjetskog rata u središtu pažnje historika bili su tzv. »historički narodi«, a to su bili u suštini gospodujuć narodi bijelaca povezani ili aktualno ili historički s Evropom. »Nehistorički narodi«, crni, smeđi, žuti, crveni, egzotički, kolonijalni narodi nisu bili interesantni, oni za pojmove evropske civilizacije nisu imali historije i nisu bili ni objekt, a kamoli subjekt historijskih zbivanja. A onda se je pred našim očima u tom pravcu pokrenuo proces koji je doveo do korjenite promjene. Već je za I svjetskog rata Evropa izbačena iz središta svjetskih zbivanja, započela je dekompozicija i likvidacija evropske hegemonije s njezinim imperijalističko-kolonijalnim sistemom uz istovremenu emancipaciju kolonijalnih naroda. Taj se je proces nešto laganijim tempom nastavio u razdoblju između dva rata, pa se zatim svom stihijskom snagom produžio u toku II svjetskoga rata i naročito nakon njegova svršetka. Sada se otkriva da ti »nehistorijski narodi« ipak imaju svoju historiju, kadšto veliku i slavnu, i danas oni sjedaju za okrugle stolove na ravnoj nozi s dosadašnjim svojim bijelim gospodarima, da rješavaju »svjetska pitanja«. Tako se bliži kraj svim kolonijalizmima, tutorstvima, skrbištvima i mandatima koji su pod čovjekoljubivom maskom »posvećene misije civilizacije na korist kolonijalnih naroda« bili hipokritski i nasilni instrumenti za bezočnu pljačku i svakovrsno ugnjetavanje »povjerenih, nedoraslih« naroda.

A danas, kad se ti »kolonijalni« narodi u brzom procesu jedan za drugim emancipiraju, nama u staroj Evropi često je važnije ono što se dešava u Kairu, Đakarti, Leopoldvihu ili Peipingu od onoga što se zbiva u Washingtonu, Londonu, Bonni, Rimu i Madridu.

U tim prilikama historici, ako ne žele da zaostanu za vremenom, moraju protegnuti svoj rad i na historiju doskora »nehistorijskih« naroda, moraju se njom upoznati i obrađivati je na ovaj ili na onaj način.

U taj proces emancipacije uključen je i drugi, ne manje važan, koji se također odigrava pred našim očima. To je proces integracije svih naroda, svih stanovnika ove planete u jedno ljudsko društvo, u čovječanstvo organizovano na načelu slobode i ravnopravnosti. Unatoč opiranju i kočenju svih ujedinjenih reakcionarnih snaga u svijetu i taj se proces brzo i snažno razvija i, kako danas stvari stoje, nema te sile koja bi ga mogla oslabiti, skrenuti ili zaustaviti, a još manje učiniti ga reverzibilnim. Čovječanstvo, humanitas kao cjelina, danas više nije ideja ili fantazmagorija, ono je već stvarnost, čiji se organizacioni oblici sve konkretnije i jasnije očitavaju. Danas imamo svjetsku ekonomiku, svjetski promet, svjetsku trgovinu, jednu globalnu svjetsku, One World-politiku, svjetsko javno mišljenje; imademo jedan i nedjeljiv svjetski mir, i jedan i nedjeljiv svjetski rat, jer svaki ratni prividno lokalizovani

požar, ma gdje on na kugli zemaljskoj buknuo, može da se prometne začas u svjetski ratni požar, koji će uništiti cijelo čovječanstvo.

Ovo čovječanstvo traži da dobije svoju historiju, po kojoj će ono postati svjesno sebe i svoga jedinstva. Takva svjetska, univerzalna historija treba da obuhvati sve narode svijeta, ona treba da pronade sve one elemente koji su njima zajednički u njihovu razvoju, počevši od samih prehistorijskih zametaka.

Istaknuti napredni mislioci već su odavna naslućivali i učili da pored svih razlika po somatičkim obilježjima, po razvojnoj liniji, po civilizaciji, po stepenu razvoja, po geografskim boravištima i dr. ipak mora biti elemenata koji su zajednički svim narodima i svim ljudskim društvima u procesu njihove historije.

Prvi sasvim određeni pokušaj u tom pravcu izvršio je u sjajnom zamahu Prus u kojem je malo pruskoga, J. Herder, koji se je odnjegovao u humanističkim idealima, a koji je na užas svoje pruske, njemačke i svenjemačke braće, kao slavenofil, iz historičke perspektive žestoko i kritički osudio porobljavanje Slavena od strane Nijemaca, veličajući Slavena kao kulturno konstruktivne, a žigošući Nijemce kao kulturno destruktivne. U svom djelu *Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit*, koje je u četiri sveske izlazilo od 1784. do 1791. on je, dakako sa idealističkog stajališta, prikazao kako zamišlja historiju cijeloga čovječanstva počevši od pojave čovjeka na ovoj planeti. Po njemu se priroda i historija čovjeka razvijaju u određenim prirodnim uvjetima, a po strogim prirodnim zakonima. Čovječanstvo je povezano jednom općechovječanskom idejom, koja se stalno i sve snažnije razvija, a konačna je svrha čitavog historijskog razvoja oživotvorenje te općechovječanske ideje.

S Herderovim shvaćanjem historije čovječanstva nije se složio I. Kant, a to zbog toga, jer ono počiva na pretpostavci suštinskog jedinstva i istovetnosti prirode i duhovnog svijeta (slobode), koje je Kant oštro dijelio i razlikovao, naročito u kasnijem razvoju svoje filozofske misli. Ali je unatoč svom negativnom stavu prema Herderovoj tezi o »historiji čovječanstva« Kant u IX tezi svoje god. 1874. objavljene rasprave *Idee zu einer allgemeinen Geschichte im weltbürgerlicher Absicht* (Misao o općoj historiji u kozmopolitskom pravcu, gdje weltbürgerliche Absicht znači s teološke perspektive političko ujedinjenje svih građana, tj. stanovnika ove planete u jedno tijelo) pozitivno ocijenio ideju o historiji čovječanstva ovim riječima: »Ein philosophischer Versuch, die allgemeine Weltgeschichte nach einem Plane der Natur, der auf die vollkommene bürgerliche Vereinigung in der Menschengattung abziele, zu bearbeiten, muss also möglich und selbst für diese Naturabsicht beförderlich angesehen werden« (Filozofski pokušaj da se obradi opća historija svijeta po planu prirode, koji smjera na potpuno građansko (tj. političko - M. K.) ujedinjenje u rodu ljudskom, treba smatrati kao moguće, i, štoviše, kao korisno za tu namjeru prirode). Iako Kant po svom osnovnom stavu ovdje upliče i »prirodu« kao odlučni faktor u socijalnim procesima, ipak se jasno vidi da on vjeruje u ujedinjenje

cijelog čovječanstva u jedno »gradansko društvo«, u jednu političko-društvenu zajednicu, koja treba da ima i svoju historiju.

Od tih prvih koncepcija o jednoj čovječanskoj zajednici koja ima svoju univerzalnu, generalnu, svoju »svjetsku« historiju prošlo je dosta vremena dok se je od prve polovice XIX st. u okviru buržoaske historiografije pristupilo i pisanju takve jedne historije, a to najprije kod Nijemaca. Tako je god. 1844. počela izlaziti Weltgeschichte für das deutsche Volk, u 19 svezaka od Fr. Schlossera, a malo zatim i djelo pod naslovom Allgemeine Weltgeschichte mit besonderer Berücksichtigung des Geistes- und Kulturlebens der Völker, u 4 sveske (od 1876. do 1880.), koje je napisao inokosno, poput Schlossera, Georg Weber, pošto je već ranije izdao Priručnik svjetske historije i Svjetsku historiju u pregledu.

Ali zbog golemog materijala koji je trebalo savladati javljaju se doskora, umjesto inokosnih, kolektivna djela o svjetskoj historiji kod tada najnaprednijih naroda. Tako primjerice: Allgemeine Geschichte in Einzeldarstellungen, 44 sv. pod redakcijom W. Onckena (1877–1893); Histoire générale u 12 svezaka, koju su napisali E. Lavisse i A. Rambaud (1893–1910); Jul. Pflugk-Harttung Weltgeschichte u 6 sv. (1907–1910); G. Glotz Histoire générale; L. Alphant Peoples et civilisations, Histoire générale, 20 sv. (1927–1952); Propyläen-Weltgeschichte pod redakcijom W. Goetza, 11 sv. (1929–1933). U Berlinu je uoči II svjetskog rata počela izlaziti Neue Propyläen-Weltgeschichte, koja zbog ratnih prilika nije dovršena, a bila je prožeta nacionalsocijalističkom ideologijom operirajući s pojmovima kao što su »velika rasa«, »junački nordijski čovjek« i sa sličnim nakaradama. U Vel. Britaniji je poznata goleva Cambridge History, podijeljena u Cambridge ancient History, 12 sv. 1924–1939, Cambridge medieval History, 8 sv., 1924–1936, Cambridge modern History, 14 sv., 1902–1912. Iza II svjetskog rata pojavila se je u Francuskoj Histoire des civilisations, pod redakcijom M. Crouzeta, a u Njemačkoj iste godine Historia mundi po planu F. Kerna, a pod redakcijom F. Valjavca, profesora u Münchenu, dok R. J. Salisova Weltgeschichte der neuen Zeit u 3 sveske obrađuje svjetsku historiju novijega vremena (I sv. obuhvaća godine 1870–1904, II 1904–1918, a III od 1918. do najnovijeg vremena).

Ovdje, treba spomenuti i jedan pokušaj koji, istina, ne polazi iz kruga stručnih historika, ali je ipak ozbiljan napor da u što kraćem i zbitijem obliku obuhvati osnovna zbivanja i strujanja u historiji čovječanstva. To je Outline of History, koju je neposredno iza I svjetskog rata objavio engleski pisac fantastičnih romana Herbert George Wells. On je želio da, kako kaže, »jednostavno, tačno i jasno ispriča cijelu do danas poznatu nam historiju čovjeka i čovječanstva«, i da u stvari nadomjesti usku nacionalnu historiju s općim pregledom čovjekove prošlosti. Po uvjerenju umjereni socijalist, ali ne marksist, po pogledu na svijet idealist, Wells se je u mnogočemu emancipirao od buržoaskih tradicija i zalagao se za ostvarenje jedne »svjetske republike«. U Outline of History pošlo mu je za rukom da ispuni zadatak koji je sebi postavio,

kolikogod je to s njegovih pozicija upće bilo moguće. Kazali bismo da je on u većoj mjeri uspio da poveže tok svjetskih zbivanja nego što je to slučaj kod raznih drugih mnogotomnih i golemih »svjetskih historija«.

Po shvaćanju buržoaske historiografije svjetska bi historija imala biti prikaz historičkog razvoja pojedinih naroda, država i kultura u njihovim uzajamnim odnosima i unutarnjim povezanostima, koje bi trebalo obuhvatiti u jednu cjelovitu sliku. Kako se vidi, ovo shvaćanje polazi od historija pojedinih naroda i onda hoće da njihove uzajamne odnose i unutarnje povezanosti dovede u jednu cjelovitu sliku. Polazeći s ovog stajališta moramo reći da je unatoč razmjerno velikom broju »svjetskih historija« ipak rezultat njihovih nastojanja vrlo čedan. To što su te »svjetske historije« stvarno dale bio bi u najboljem slučaju sinkretički zbir pojedinih nacionalnih historija, ili kako H. G. Wells opravdano kaže, one su »historičke enciklopedije, u kojima nema jedinstvenosti izlaganja«, koje se može jedino postići ako se predmet prođe »jednim jednim putem«. A obuhvatiti svjetska zbivanja u prošlosti u jednu cjelovitu sliku, to buržoaskim univerzalnim historijama čovječanstva nikako nije pošlo za rukom. Ali treba priznati da je u njima sakupljen golem broj historičkih činjenica.

Uspjeha može imati samo ono izgrađivanje svjetske historije koje počiva na osnovima marksizma-lenjinizma, a polazi s postavaka historijskog materijalizma. Marksističko-lenjinsko učenje upravo pretpostavlja pojam čovječanstva, koji najkonkretnije dolazi do izražaja u najvišoj njegovoj normi: da nema ugnjetavanja i iskorišćivanja čovjeka od čovjeka, i u pozivu: proleter i svih zemalja, ujedinite se! Stoga i historija svijeta pisana u duhu marksizma-lenjinizma mora polaziti u svojim istraživanjima, u traženju asocijacija, uzajamnih odnosa i unutarnjih povezanosti od čovječanstva, a ne od naroda. Ona treba da traži sve one elemente koji su cijelom čovječanstvu u njegovu razvoju zajednički, tako da čovječanstvo kao čvrst i određen pojam, a ne narod, pojam često fluktuantan i neodređen, bude kristalizaciona tačka i vrhovno mjerilo u radu poslenika na historiji čovječanstva. Sada je historija čovječanstva prius a historija naroda posterius.

U tom je pravcu učinila dobar početak Vsemirna istorija koju je kao kolektivno djelo pod redakcijom Ju. P. Franceva, I. N. Đakonova, G. F. Iljina, S. V. Kiseljeva i V. V. Struceva počela god. 1955. izdavati Akademija nauk SSSR.

Dalje izgrađivanje jedne sintetičke svjetske historije, historije čovječanstva od pojave čovjeka na ovoj planeti do najnovijeg vremena, rekli bismo da je najodličniji zadatak sadašnjih generacija historika, koji bi trebalo izvršiti u širokoj međunarodnoj suradnji.

A danas se je ispunilo vrijeme za pisanje takve historije čovječanstva, jer materijala za njeno izgrađivanje ima dosta, samo treba taj materijal s univerzalnog stajališta povezati i dovesti u jednu dijalektičko-logičku cjelinu.

S izgrađivanjem jedne univerzalne, čovječanske historije mijenja se, dakako, položaj pojedinih nacionalnih historija. Buržoaska se je historiografija kretala prvenstveno u okvirima nacionalnih historija, jer joj je te okvire nametnula nacionalna ideja kojoj je tvorac bila upravo buržoazija. Sada, u poredbi sa univerzalnom historijom, nacionalne historije dolaze u drugi plan, njihove okvire treba i prijeći i savladati, i one treba da se orijentiraju ka univerzalnoj historiji i da postanu valjane opeke za njezinu izgradnju.

A evo pred kakvim problemima stoje danas historiografi, među ovima i jugoslavenski.

S jedne strane, današnja stvarnost apodiktički zahtjeva da historici prošire svoj rad i na historije onih naroda koji se upravo javljaju na svjetskoj pozornici, a jednako i na historiju cjelovitog čovječanstva. S druge strane, to proširenje traži da se komprimiraju i stegnu obujmi dosadašnjih historija s njihovom problematikom, a to iz jednostavnog razloga, što nema nade, da bi se broj radnika na historiji povećao razmjerno s povećanjem posla.

A takvo stezanje obujma historije treba izvršiti i zato da bismo izbjegli opravdanim prigovorima o historizmu i hipertrofiji, koja je upravo degeneracija. Ta se stezanja bez sumnje mogu provesti bez ikakve štete za nauku, štaviše, bit će ona i na njezinu stvarnu korist.

Spomenuo bih samo, primjera radi, negativnu pojavu hipertrofije koja je karakteristična za jedan dio hrvatske historije. Najstarija njezina perioda, od doseljenja Hrvata na Balkansko poluostrvo, pa do god. 1102., dakle razdoblje narodnih vladara, obrađivana je u svakom slučaju hipertrofično. Ta je perioda bila omiljena kod svih naših historika, možda iz sentimentalnih razloga, jer se radi o razdoblju, kad su Hrvati živjeli »slobodno« pod svojim domaćim vladarima, u suprotnosti s kasnijim vremenima, kad su oni bili pod tuđim gospodstvom. A možda se je taj period hipertrofički obrađivao i po zakonu inercije, jer se njemu posvećivala najveća pažnja još u ono doba naše historiografije, kad je historija služila kao podesni instrumenat u političkoj borbi, naročito protiv Mađžara, da bi se pokazalo kako su Hrvati bili slobodni i kako su oni po svojoj slobodnoj volji došli u vezu s Mađžarima. A možda je i sklonost prema toj najranijoj periodi bila i ostatak nekadašnjih romantičkih raspoloženja, kad su »duboka starina« i »zlatno doba« privlačili pažnju historika. Koliko se je tinte prolilo oko god. 1102. i oko zbivanja koja su u vezi s prestankom »domaće dinastije«! Koliko ispraznih natezanja, recimo, oko kralja Slavca, kojemu je i samo postojanje problematično, a sigurno je jedino to da svojim djelima u historiji nikakvog traga ostavio nije. A duge se rasprave vode oko pitanja da li je neki samostan ili neka crkva osnovana nekoliko godina ranije ili kasnije – a sve su to činjenice koje su u jednom ili u drugom slučaju historički savršeno nevažne.

Ovdje je potrebna energična intervencija da bi se u pravcu izbora problematika i tema uveo neki red i pravilno ocjenjivanje, što bi vri-

jedilo da bude obrađeno, a što ne, i da bi se spriječilo obrađivanje i objavljivanje raznih koještarija i ništarija.

A pri tome je najgore to da je ta hipertrofija na jednoj strani išla na štetu drugih važnijih historijskih razdoblja, a naročito naše najnovije historije, koju su naši historici, naročito oni iz starije generacije, u velikoj mjeri i neopravdano zanemarivali.

Stežući ovako našu historiju na pravu mjeru i na pravi razmjer, oslobodit ćemo mnogo energije i radne snage koja se je uzalud trošila i uposlit ćemo je na zadacima koji se gomilaju i čekaju na svoje rješenje.

A na kraju treba da se osvrnemo i na pitanje, kakvo mjesto i kakav obujam treba osigurati i historiji kao didaktičkom predmetu u nastavnim planovima i programima.

Historija kao didaktički predmet najuže je povezana s historijom kao naučnim predmetom, jer ona iskorišćuje i usvaja sva dotignuća što ih je ova ostvarila i slijedi tendencije koje se u ovoj javljaju. Na taj način odgovor na postavljeno pitanje izlazi logički iz svega što je gore rečeno.

Kako historija može biti jednako poticaj i kočnica za život, to treba naročito pripaziti da se u nastavi iskoriste samo stimulativna svojstva historije, a da se izdvoje reakcionarna. Tako bi svaka hipertrofija historije i njezino širenje na uštrb drugih predmeta bila štetna, ali njezino zanemarivanje ili omalovažavanje bilo bi pogubno.

Historija se mora u didaktičke svrhe upotrebiti za upoznavanje dijalektike kao općeg zakona razvoja, jer dijalektika dolazi baš u historiji najočiglednije do izražaja. A historija jest i ona oblast u okviru koje se može najbolje upoznati čovječje društvo, njegove organizacione forme, funkcije i fenomeni koji ga prate.

Historija kao didaktički predmet treba da u nastavnim planovima nađe svoje mjesto u dva oblika: kao nacionalna historija i kao univerzalna historija čovječanstva. Prva ima da odgoji omladinu za dobre građane svoje zemlje, a druga za dobre i napredne članove općečovječjeg društva.